Oorlogsdagboek Marie Verhage

Achtergrond

Onderstaande tekst is overgenomen uit het dagboek "1940-1944" en aantekeningen van Marie Verhage uit Koudekerke. In dit dagboek schrijft ze over de gebeurtenissen in gezin, leven en omgeving. Over zaken van alledag maar ook over ongewone en ingrijpende ervaringen. Deze notities vormen een bijzonder, persoonlijk verhaal over de oorlogsjaren op Walcheren.

Oorlog

De Tweede Wereldoorlog en Zeeland. Dat was een heftige strijd in de meidagen van 1940, die niet ophield op 15 mei. Het waren lange bezettingsjaren. Maar het waren ook jaren van verbondenheid. Angst, onzekerheid, hoop en geloof waren belangrijke bindende factoren in de lokale gemeenschappen. Ook was het een bittere strijd om bevrijding, met name in West-Zeeuws-Vlaanderen. In de zogenaamde Slag om de Schelde wordt echter ook Walcheren niet ontzien. Voordat hier de bevrijding een feit was, voerden dreiging, beschietingen en inundatie hier de overhand.

Familie Verhage

Marie Verhage was geboren op 14 september 1922 in Koudekerke. Daar groeide ze op in een gezin met vader Krijn Verhage, moeder Jacomina de Visser en zes kinderen: Kee - getrouwd met Floor -, Marie, Piet, Jan, Martinus en Rina.

Ze werden christelijk opgevoed. Marie woonde op een boerderij. De knecht, de (dienst)meid en Oba (Pieter Verhage) woonden er ook. Het vee liep in verschillende weitjes in de omgeving.

Het melken van de koeien en het verkopen van de melkproducten was een belangrijke taak. Wie de koeien ging melken, stond om vier uur in de ochtend op.

Foto Marie Verhage, 1946. (GdH)

Foto van de boerderij van de familie Verhage, Koudekerke (omstreeks 1920). (GdH)

Samenstelling

In 1948 trouwde Marie Verhage met Gerard de Hamer uit Lewedorp. In 1955 verhuisden Marie en Gerard naar de Noordoostpolder. Inmiddels zijn beiden overleden: Marie op 7 april 2014, Gerard een jaar eerder. De boerderij van de familie Verhage in Koudekerke is verloren gegaan in verband met dorpsuitbreiding.

Dagboek, teksten en afbeeldingen (gemarkeerd met 'GdH') zijn door inspanningen van Gerrie de Hamer, zoon van Marie en Gerard, ter beschikking gesteld aan de redactie van zeeuwseankers.nl. In goed overleg met Gerrie (en Marie toen zij nog leefde) is onderstaande weergave tot stand gekomen.

Schoolschrift

Marie heeft haar dagboek geschreven in moeilijke omstandigheden op een zolderkamertje bij kaarslicht. Het dagboek zelf bestaat uit een voor velen onder u welbekend groen schoolschrift. Op enkele plaatsen in dit dagboek heeft Marie pas later uit haar herinnering de aantekeningen gemaakt en ook bijgesteld.

Voor de leesbaarheid van de getoonde fragmenten zijn hier en daar aanpassingen verricht, met een inspanning de tekst van Marie zo origineel mogelijk te laten.

De hier getoonde tekst is een kleine selectie van het geheel. Op diverse plekken is tekst weggelaten, aangeduid met: [...]. Op sommige plekken is een opmerking of toelichting ingevoegd, eveneens tussen rechte haakjes.

Foto vanaf de toren van de kerk in Koudekerke, circa 1948. Linksachter de boerderij van de familie Verhage. (GdH)

Meidagen 1940

Vrijdag 10 mei '40

's Morgens als we opstonden, hevig motorgeronk en geknal van afweergeschut. Al spoedig bemerkten we dat de laagvliegende vliegmachines geen Nederlandse maar Duitse, dus vijandige waren, die probeerden op het vliegveld in Vlissingen te landen. Dat ging nog zo niet. Daar hielden ze dapper stand, al vlug bijgestaan door Engelse en Franse vliegtuigen. Zo zaten we ineens midden in de oorlog. Er volgden spannende dagen. Al de militairen (die op 't dorp overal 9 maanden hier ingekwartierd geweest waren) moesten de vijand tegemoet. Zouden [...] ze ooit

terug gezien worden? Aan de grens werd hard gevochten. Overal in het land daalden er parachutisten.[...]

Zaterdag 11 mei '40

Zo verstreek de 2de dag met af en toe geknal. Veel lust in 't werk had men niet. Onze gedachten schaarden zich om alle Nederlanders die goed en bloed gaven voor de vrijheid van ons volk en zo werd het Zondag.

Zondag 12 mei '40 Pinksteren

9 Mei had de Minister President nog gezegd "Ga maar rustig slapen en maak je niet van streek door geruchten". En nu zeggen de geruchten "Dat de Koningin met regering uitgeweken is naar Engeland". Dat kan toch niet! Het was een zonnige Pinksterdag die rustig begon. Tegen de middag hoorden we het eerste geknal. Wat men niet verwacht had kwam nu. [...]. Wij allen naar buiten. We wisten toen nog niet hoe gevaarlijk dat was. Vlissingen - 4 km van ons vandaan - werd 20 min lang gebombardeerd. Het afweergeschut knalde, vliegtuigen vielen naar beneden, bommen vielen op Vlissingen, rookwolken stegen op en de stukken van granaten vlogen in 't rond. En wij stonden er buiten naar te kijken. De werkelijkheid was nog niet tot ons doorgedrongen, totdat een paar uur later stromen vluchtelingen, bepakt en bezakt, lopend of op de fiets, alles beladen, met kinderen en ouden van dagen, voorbij trokken. Erg zenuwachtig smeekten ze om onderdak, al was het in de schuur. Toen pas drong tot ons door wat de gewelddoeners in zo'n korte tijd aangericht hadden. Huizen in puin, hele straten overal de ruiten uit de huizen, onbewoonbaar. Eén grote chaos. Dat was nu oorlog. Niet alleen dat we onze vrijheid kwijt waren, maar ook leed en verdriet en onmacht.

Onderwijl was er ook een auto met gewonde soldaten uit Bergen op Zoom gearriveerd. Keetje [= zus van auteur] moest helpen als helpster v/h Rode Kruis. Ze had er een cursus voor gevolgd in 't ziekenhuis. Bedden, matrassen, lakens enz enz werden overal opgehaald om in de Gereformeerde school een hospitaal voor hen in te richten. Ieder hielp mee.

Dhr. en Mevr. Huiszoon met dochter kwamen bij Opa op zolder als vluchtelingen deze eerste dag. Heel de stoet trok verder zo ver mogelijk van Vlissingen vandaan.

Om 8u moesten we allen binnen blijven en omdat de vliegtuigen bleven ronken gingen we die avond voor 't eerst gekleed naar bed. De volgende dagen bleven de aanvallen op Vlissingen aanhouden en kwamen steeds vluchtelingen onze kant op.

Di 14 mei '40

Dinsdag werd Floor [= verloofde van zus auteur] 20 jaar. Veel merkten we hier niet van. De tijd drukte ons. Keetje was bijna de hele dag bij 't Rode Kruis in de

school die voor hospitaal diende. De vluchtelingen zijn in de kerken, scholen en schuren ondergebracht, in de consistorie ouden van dagen. Heel Vlissingen is leeg gelopen. Ons aantal in huis is vermeerderd tot 17: fam. Meerman met 5 personen bij Opa op zolder; De Huiszoons met 3 personen zijn verder getrokken; fam. Melis met 5 personen en fam. Ribbens met 4 personen op onze zolder. In de schuur waren nog eens 80 vluchtelingen ondergebracht. De bedden lagen op een rijtje aan weerskanten onder 't dak. Het graan was van de zolder af. In 't midden stond een tafel. Aan weerszijden een dakraam. Zo kon gelucht worden. Wij kregen op 't opkamertje en de huiskamer een plekje om te slapen. Ieder die naar zolder ging moest langs de trap die op 't opkamertje stond. Je was je vrijheid in je eigen huis kwijt en Vader moest steeds de mensen in de schuur op 't hart drukken: "Jullie mogen niet roken en geen vuur aansteken". 's Nachts was hij heel bang dat de schuur in de fik ging. Ze lagen in 't hooi en stroo.

De drie zussen Verhage: van links naar rechts: Rina (1931), Marie (1922) en Keetje (1920). (GdH)

14 mei '40

Tenslotte moesten Vader en Floor nog met wagens naar het vliegveld. Dat was heel gevaarlijk maar we wilden alles doen voor 't welzijn van ons land. Voor ze vertrokken heeft Vader met ons gebeden voor een goede terugkomst. Dit was de eerste keer dat we Vader een vrij gebed hoorde uitspreken. Het heeft zware indruk op ons gemaakt. Dan voelde je je één. Ze moesten het vliegveld vol wagens plaatsen zodat de Duitsers er niet konden landen. Eenmaal in bed, met kleren aan, vielen we af en toe gestoord toch na deze vermoeiende dag in slaap.

Wo 15 mei '40

Alle dagen heel mooi weer, het werk en 't leven ging door, bv het vee verzorgen, melken en de melk verwerken, ontromen, karnen. Deze dagen werd de melk niet opgehaald. Oom Simon Jasperse kwam anders elke morgen langs en bracht van de boeren de melk in de bussen naar de fabriek in Middelburg. Nu deelden we het uit onder de vluchtelingen en de rest werd ontroomd en gekarnd. Het hele leven stond op z'n kop. Alles was anders. De mannen gingen deze dagen niet op 't land werken. Iedereen bleef [...] thuis. 't Was overal drukte, ons dorp leek wel een stad. Ieder zocht aan eten te komen en om dat te bereiden konden ze van onze bakkeet gebruik maken. Gelukkig trokken veel gezinnen uit de schuur weer verder Walcheren in. Als ze eenmaal een onderdak hadden gevonden, gingen de mannen terug naar hun kapotte huis spullen op halen.

Het was een verluchting als je naar de wei kon om de koeien te melken, even uit de drukte, daar kon je je gedachten de vrije loop laten gaan.

Wat leefden we deze dagen dicht naast elkaar. Ieder besefte dat hij toch eigenlijk zo weinig te zeggen heeft over 't leven. Het is ons een troost dat we weten dat ook in deze dagen God ons nabij is.

Do 16 Mei '40

Nu moet je niet denken dat er nooit een opgewekt woord of lach gehoord werd. Als het te pas kwam werd er meer dan eens hartelijk gelachen, dat kan toch ook niet anders, het zou alles nog veel ondraaglijker gemaakt hebben, dit neemt niet weg de ernst die tussen alles door blonk.

Veel geruchten doen de ronde, slechte en ook goede, deze morgen was men wel heel optimistisch. De Fransen hebben de Duitsers teruggeslagen. Aan de Peel zijn er honderden Duitsers verdronken. Ze waren wel over de Moerdijk maar daar waren ze weer ingesloten. Zo waren de geruchten. Het bracht een opgewekte stemming. Wel waren er papieren aangeplakt waar opstond dat Zeeland nog dapper doorvocht. We waren wel wat argwanend, maar niets kon baten, het ging goed. Hadden we toen geweten dat de Duitsers al zo dicht bij waren, dan hadden we met vrees de volgende dagen tegemoet gezien. Maar dat kwam later pas op de dag. [...] Toen om een uur of 4 geruchten liepen dat er soldaten terug kwamen. Er werd toen nog niet aan de mogelijkheid gedacht, dat dat terugtrekkende soldaten waren. Totdat er steeds meer kwamen. Ook de groep die hier ingekwartierd was geweest. Het was een ontmaskering, we konden het niet geloven. Een van hen, Wolters, vertelde dat ze in 3 dagen niet gegeten hadden en dat ze steeds door vliegtuigen beschoten waren. Het werd hen te warm, de vijand had zo'n grote overmacht en daarom moesten ze terug trekken, ze zaten hen op de hielen, ze waren erg overstuur. Maar ze zouden hen weer tegemoet trekken naar de Sloedam. Daar is niets meer van gekomen.

Met onze soldaten, die doortrokken naar Biggekerke, zijn toen ook nog veel Franse troepen meegekomen, die toen overal achter en onder bomen zich

verdekt opstelden. Bij ons op 't kalverweitje achter de schuur ook. Wat hadden ze rap hun tanks bedekt met groen v.d. bomen, ze mochten uit de lucht niet gezien worden. Zo gingen we de nacht in met allerlei nare gedachten. Erg moet het zijn wanneer [...] de vijand [...] niets anders doet dan je uit de lucht [...] bestoken en je telkens achteruit moest en ze je toch weer weten te vinden en je er niet tegen bestand was. We leefden met hen mee en wisten dat het voor wie het meemaakten erger was dan voor ons. Toch moeten we goede moed houden tegen beter weten in. We vragen ons af wat morgen ons zal brengen. We weten alleen zeker dat ook die dag ligt [...] in de Hand van Hem die ons leven regeert. Dat is de troost die we allen elke dag weer opnieuw mogen weten en ondervinden.

Vr 17 Mei

Vrijdag de dag van Middelburgs verwoesting. Alles is overgegeven. Dat doet zo zeer.

's Middags werd er veel en hard geschoten. Vliegtuigen scheerden heel laag over Middelburg, 4 km van Koudekerke, en lieten hun bommen vallen, op veel plaatsen [...] brak er brand uit. O Middelburg toch onze oude hoofdstad. 15 Doden. De mensen waren met pamfletten gewaarschuwd. Ieder die enigszins kon moest de stad verlaten. Om 4 u toen we naar de wei gingen, de koeien liepen voor Oom Joost in de Waterhoek, stegen dikke rookwolken en vlammen naar boven. De vlag prijkte nog op 't Stadhuis. 's Avonds als het donker was, zijn we nog even gaan kijken in 't stoofweitje eigenlijk mochten we niet meer na 8 u op straat lopen. Wat was het een erg gezicht, een grote vuurzee. We zagen toen 't Stadhuis en de Lange Jan in vlammen opgaan. De lucht was helemaal rood gekleurd. Een schouwspel om nooit te vergeten. Hoe zou Middelburg met al z'n mooie oude gebouwen er uitzien als we het weerzien? Oh die dingen waar je zo machteloos tegen over staat. Dat dit zo moet gebeuren en hoe zou het met al de inwoners zijn? Tegen de avond heeft Middelburg het opgegeven. Direct verlieten alle Fransen ons dorp. De kerels die hun leven geven voor ons, een vreemd land. Ze zijn naar Vlissingen vertrokken. Misschien zijn ze nog op tijd geweest om met de boot over te varen. Veel zullen te laat gekomen zijn want de Duitsers kwamen over de Sloedam en de Vlissingseweg en [...] de Fransen liepen in de val eer ze aan de overkant konden komen. Het betekende ook dat wij vanaf nu bezet waren en niet meer vrij, maar onder Duits beheer.

Zat 18 Mei '40

We kunnen het nog niet geloven [...] maar de witte vlag die 's morgens op onze kerktoren te zien was, moest het ons bevestigen. We vragen ons af wanneer onze Rood Wit Blauwe vlag er weer kan hangen. Ongelooflijk maar we moeten het nu wel aannemen en afwachten wat het voor ons zal betekenen niet vrij je mening te kunnen uiten, we moeten afwachten. Alle Nederlandse soldaten moesten voor de Duitse mobilisatie naar 's-Hertogenbosch lopen en vandaar konden ze toen naar huis. Al de Koudekerkse soldaten die in dienst waren toen

de oorlog begon zijn teruggekeerd, de een wat vroeger dan de ander. En we leefden weer voort. Zo veel ze konden gingen de Vlissingse vluchtelingen weer naar Vlissingen terug. Enkele die niet meer in hun huis konden wonen bleven nog. De grootste spanning was er nu wat af. Het bleef nog wel erg wennen om nu Duitse militairen, die wel lieten merken dat zij het voor 't zeggen hadden, rond te zien lopen. Het werk op 't land wachtte ook weer en zo kwam er weer enige regel in de loop der dagen. Vliegtuigen vlogen nog wel over maar het was nu net omgekeerd: de Duitsers schoten met het afweergeschut en de Engelsen kwamen bommen gooien. Het meest was 't nu te doen om Zeeuws Vlaanderen en België. Veel Duitse soldaten werden op 't dorp ingekwartierd maar vertrokken na een paar dagen weer. Europa was nog niet helemaal in Duitse handen. België en Frankrijk moeten 't nu bekopen. Op dorp bleven enkele soldaten op wacht om toezicht te houden. Ze woonden in het pand waar de Nederlandse soldaten gehuisvest waren. We merkten er niet zo veel van. De kranten kwamen weer, nu wel Duitsgezind. Het zal wel gecontroleerd zijn. [...]

Oba Pieter, moeder Jacomina en Marie Verhage met vluchtelingen die ook meehielpen op het bedrijf. Foto uit 1940 of 1941. (GdH)

Bezettingsjaren

Mei '41

Met Pinksteren zijn Keetje en Floor op de fiets naar Bergsenhoek geweest. 's Morgens om 6 u weg en 's avonds om 9 u waren ze er. [...] Eerst was het nog wel naar [...] die reis te ondernemen, er kan in die tijd zo veel gebeuren. Als die Engelsen eens komen onderwijl je ver van huis was. Keetje deed ook bij Rotterdam haar gouden strikken en slot met kralen uit, omdat er geruchten waren dat er goud gevorderd werd. Ik kan me nu ook wel herinneren dat toen ik met Vader door Rotterdam liep, allebei in klederdracht natuurlijk, dat er werklui stil bleven staan en ons nakeken. In de Bijenkorf is het pas gebeurd dat alle gouden ringen gevorderd werden. Gelukkig is er niets gebeurd.[...]

Aug '42

Moeder is vandaag naar Grootmoeder - Opoetje - geweest. Ze was net weg toen er een bulletin aan geplakt werd dat alle niet werkende mensen, bv renteniers, mensen die niets om handen hebben, uit Zeeland geëvacueerd moeten worden. Wat een opschudding. Veel oude mensen zijn er bij die nooit gereisd hebben of buiten Walcheren geweest zijn. En waar naar toe, ze zeggen in kampen. Wie een eigen adres weet mag dat opgeven.

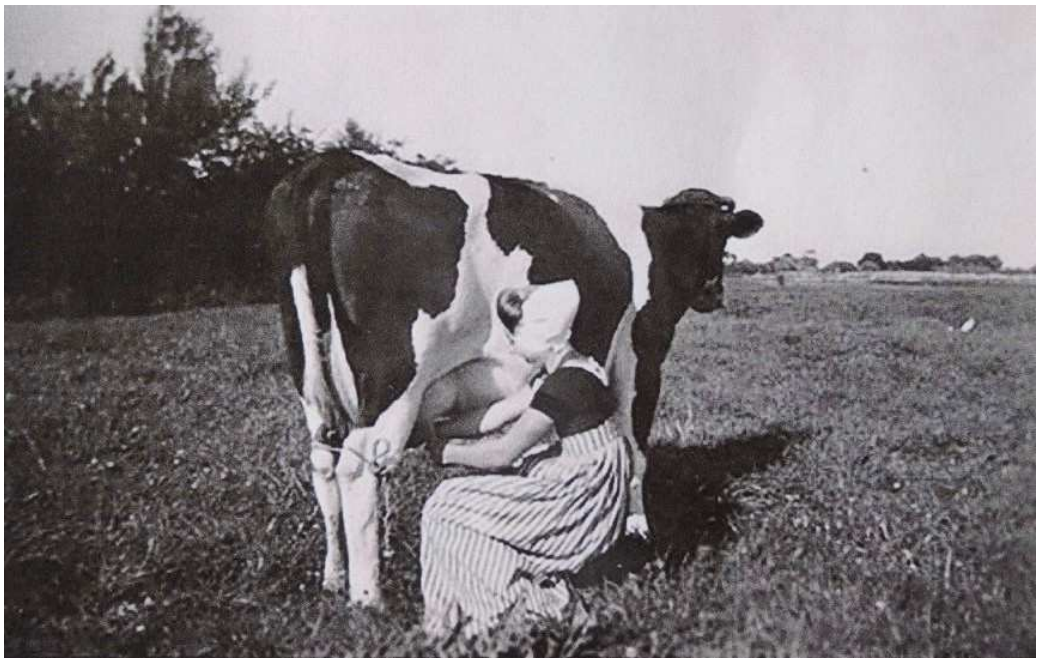

Marie Verhage tijdens melktijd, circa 1942. (GdH)

11 Aug '42

Opoe is ook vertrokken van Oostkapelle met Tante Kaatje [...] naar Ds Douma in Muiden. Het is een hele gebeurtenis. Het afscheid viel niet mee. Wanneer zal men elkaar terug zien. De meeste oudjes zijn nog nooit buiten Zeeland geweest. We moeten blijven vertrouwen dat waar we ook zijn we veilig zijn, al kunnen we

ook wel eens niet begrijpen waarom dit alles moet gebeuren en goed voor ons is. Moeder is bijna een hele week op Oostkapelle geweest. Opoe haar huis is nu gevorderd door de Duitsers. Dat oude mensen in een huis wonen is luxe, en daarom pikken ze die huizen in en sturen de mensen uit Zeeland. Dat is ook veiliger voor de soldaten, midden tussen de bevolking te wonen. Het is wat als je al die mensen ziet vertrekken. Zo uit hun huis. Waar komen ze terecht. Van Koudekerke moeten ze naar Hoeve (Brabant), daar worden ze bij de mensen ingekwartierd. Vrouwen van wie de mannen in Duitsland aan 't werk gesteld zijn moeten nu ook weg en van de Ned. soldaten die naar Engeland overgaan zijn moeten de gezinnen ook weg. Was de oorlog maar gauw ten einde.

Sept '42

De oogst is dit jaar over 't algemeen goed binnengekomen. Zit weer in de schuur. In de winter wordt het gedorsen. Dan komt de dorsmachine op de dorsvloer en wordt het gedorste graan op de huiszolder gebracht. Zo ging het in vorige jaren. Nu moet het ingeleverd worden en mag je een gedeelte zelf houden. Voor de machine kwam had Vader met de jongens de bovenste schoven die opgetast in de tas lagen uitgedorsen zodat hij een voorraad had om dan uit te delen. De meeste jonge mensen hadden niet genoeg aan hun bonkaarten. Zelfs kennissen uit Den Haag kwamen om graan. Dan naaiden ze in de voering van jas of vest zakjes waar Moeder de tarwe, erwten of bonen in deed. Zo kwamen ze met de trein er om. Wel gevaarlijk was, dat als het ontdekt werd, in het beste geval ze alles afnamen, maar soms moest je zelf ook mee en dan wist je maar nooit, de Duitsers hadden altijd wel een plek waar ze je aan 't werk konden zetten.

Marie Verhage op de bakfiets, 1943. (GdH)

30 Jan '44

Na enkele maanden rust, waar geen erge schokkende gebeurtenissen plaats vonden, [...] is er de laatste dagen een grote spanning onder de mensen merkbaar. Hoe komt dat? Er wordt gezegd [...] dat binnenkort Walcheren voor een groot gedeelte ontruimd moet worden.

Niemand weet hoe dat kan en moet en waarom. Maar wanneer de hoge heren dit in hun hoofd halen dat dit nodig is, dan gebeurt dat. Alles wat achter de tankval ligt moet geëvacueerd worden. Langs de door 't land gegraven 'tankval' (brede gracht) staan de bunkers waar de Duitsers, zo ze denken, veilig in zitten. Dus alle boeren die tussen de dorpen wonen moeten weg.

Wij wonen tegen 't dorp aan, net voor de tankval. Hoe moet het dan met al het vee en de schuren met graan en waar moeten ze heen?

14 Febr '44

Alles wat 14 dg terug nog geruchten waren is bewaarheid. Veel mensen leven deze dagen in zorgen. Je kunt het jezelf nog niet zo goed voorstellen, zo ongeveer 51 boeren moeten van Koudekerke verhuizen. De Breeweg tot Middelburg, dan heel 't Zand tot op de Middelburgse weg tot op Koudekerke aan de molen. Rond Middelburg buiten de wallen moest eerst ook al weg, maar dat werd ingetrokken, die mensen mogen blijven wonen maar moeten wanneer ze bericht krijgen binnen 24 uur vertrokken zijn, en dat is nu tot op 3 uur gekomen. Dan kun je wel zeggen dat je alles kan laten staan. Bijna elke dag verzinnen ze wat anders.

Zondag 20 Febr '44

Degenen die van Koudekerke moesten evacueren zijn allen op dorp en in de Westhoek ondergebracht, niemand weet waar het goed voor is. We hebben dan deze week ook inwoners gekregen. Ze bewonen nu Opa's gedeelte. Het zijn Mhr Bijleveld met z'n vrouw en zoon Sjaak 14 j. Het is vreemd naaste buren te hebben maar ieder moet helpen dus kan dit ook. 't Is nog gezellig ook.

Deze dagen kwam de tijding dat heel Schouwen en Tholen ontruimd moesten worden. Altijd hebben we gezegd, een heel eiland ontruimen dat kan nooit. Maar nu hebben we gehoord dat dit wel kan. Vreselijk is het dan ook geweest. Alles moest in een zo kort mogelijke tijd weg en dan moest natuurlijk alles per boot. Veel kilometers lang stonden de wagens karren enz. te wachten om over te varen.

Veel hebben de mensen daar geleden, [...] dat ze alles hun eten, beesten, huishouden noem maar op, alles achter moeten laten en dan waarheen!! Naar vreemde mensen, ach het is misschien de eerste tijd wanneer deze nog diep meelij met hen hebben wel om uit te houden, maar als het nu eens lang moet duren zal dit toch niet mee vallen. Het vee is allemaal weggebracht. Ziet een

boer dan zijn vee nog wel eens terug? Ze ontvangen er een papiertje voor en dan is verder alles onder water gezet. Op 't hoogst zal het 1 1/2 meter in de huizen komen te staan. De mensen zijn veel naar de kanten van Rotterdam en Brabant vertrokken.

Telkens hoort men dat men weer eens vergaderd heeft of Walcheren ook zal moeten evacueren of niet, dan hou je je hart vast. We mogen hopen en bidden dat het hier niet zo ver moet komen. Toch kunnen we er wel op rekenen dat we er nog niet zijn.

Deze Zondag moesten in enen 17 huizen beschikbaar gesteld worden voor militairen aan de Vlissingseweg, dus 17 woonkamers leeg en die mensen mogen dan zelf nog in de keuken wonen. Tot op heden zijn er nu [...] diverse militairen [...] nog niet verschenen. Enfin, beter voor niets ontruimd dan dat je er militairen in kreeg, dus weer een meevaller.[...]

10 Mei '44

[...] Het is ook wel iets heel akeligs. Rond het gehele dorp moeten ze bomen (zonder takken) planten en dan daar van de een naar de andere er draad aan spannen. Waar dit voor dienen moest. Nou voor Tommy natuurlijk die moet daar wanneer de parachutisten naar beneden komen op blijven hangen. De bomen staan zo ongeveer 5 á 6 meter van elkaar overal in weiden en koren, er wordt daardoor nogal wat vernield. Maar we kunnen zo zachtjes aan overal wel al een beetje tegen. We hebben nog 5 weiden over tot heden [...]. Het weitje met de bunker [...] wordt door de Duitsers gebruikt om te oefenen. Het stoofweitje met de barakken [hierin waren de TOD mannen gehuisvest, die de bunkers moesten bouwen] en de andere weiden bij oom Joost is mijnenveld, tot heden nog zonder mijnen, omdat de voorraad uitgeput is. [...] Toch mogen we ze niet gebruiken, deze week gaan ze er ook bomen in planten geloof ik. Enfin, toch nog beter dan mijnen. Het [...] voordeel is: je kunt ze er zelf uit halen als alles voorbij is en je hebt dan nog wat kachelhout; ontploffen zullen ze niet.

Jan [= broer van auteur] moet bijna elke dag 'wasser' varen, dat is beter werk voor hem dan putten graven. Hij moet met de tankwagen van 1700 liter naar Ter Hoge om water te gaan vullen en weer terug. Hij doet het wanneer hij wil. Als hij maar zorgt dat het vat vol blijft. Op deze manier konden we ons paard Trui ook houden.

Maar nu het voornaamste we hebben vanmiddag onze Koningin voor de radio gehoord, heerlijk was dat. Zij hoopt spoedig bij ons te zijn. Wat wij ook hopen. Ze zei dat wij misschien nog wel spoedig heel erg moeilijke dagen mee zullen maken. De dagen zullen voor haar ook wel dikwijls moeilijk vallen. Maar wij moeten blijven vertrouwen dat God ons door deze dagen heen zal helpen. [...]

Woonhuis bij de boerderij van de familie Verhage. (GdH)

Opmars naar bevrijding

Dinsdag zijn de geallieerden in Frankrijk geland. Groots en geweldig was dat. Toen we 's morgens uit bed kwamen hadden we een 10-tal Duitsers voor de deur in de tuin die daar putten gegraven hadden. In één van die putten stond een vlammenwerper om de Tommies tegen te houden en de anderen waren voor hen zelf als schuilplaats. Dat waren spannende dagen, er hielden steeds 2 soldaten de wacht voor de deur die dan om de 2 u worden afgelost, dat was zo tot Vrijdag. Toen hadden ze groot alarm, de posten werden verdubbeld en allen waren in grote spanning. Men hoorde dat de Tommie klaarstond met een grote vloot om in Nederland te landen en waar dat wist men niet. Grote spanning. Wat zou er gebeuren? We gingen dan ook met kleren en al naar bed. Zo verliepen dagen tot er toch niets kwam en alles weer wat afzakte. Eind Juni waren we ook weer van die vlammenwerper af, dus ook van die wachters voor de deur. Ze hebben vanaf de bunker op het weitje helemaal om ons hof prikkeldraad gespannen, met enkel een opening door het hekje voor aan de weg. Als we 't hof afwillen moeten we over buurman - Piet Koppejan - z'n hof. We volgen met spanning de gevechten in Frankrijk, het gaat voor ons langzaam. Toch schieten ze nog al vlug op. Hier is het nogal rustig. [...]

Di 3 Oct '44

Vandaag [...] is de dag dat ze de dijk [...] van Westkapelle door gegooid hebben met bommen van zwaarder dan 5000 kg en er ook mensen door de luchtdruk en

het water op Westkapelle zijn omgekomen, men zegt [...] 200 mensen. Ze worden een dezer dagen op Oostkapelle begraven, het is nog steeds niet met zekerheid te zeggen wie en wat omdat ze nog niet alles op kunnen ruimen vanwege het water dat steeds binnenstroomt. Het is een ramp. Van Westkapelle tot Meliskerke staat nu alles blank. Bijna heel Westkapelle zit nu op Oostkapelle dat nu nog niet direct last van het water zal hebben. Zachtjes aan komt het water dichterbij ons. We hadden gedacht dat dat wel harder zou gaan. Toen we 's avonds hoorden wat een uitwerking het 2 uur achter elkaar bombardement van 's middags had gehad, hielden we ons hart vast. We dachten eraan de andere morgen, de koeien die in Hogelande bij het "Oud stuk toren" liepen, uit het water te gaan halen. We zijn dan ook direct zodra we naar buiten mochten, dat is 4 uur, op stap gegaan en vonden tot onze grote verbazing alles nog gewoon. De watergang was wel 1 meter lager dan anders. Dat was een bewijs dat ze met alle macht "trokken" dat ze allang niet gedaan hadden, want overal hadden de Duitsers dammen gelegd [...] zodat het water erg hoog stond. Maar nu moest het met alle macht er uit. Tot heden hebben we er dan ook nog geen last van gehad van 't water. Of dit nu de bedoeling van de Engelsen is, betwijfelen we. De dijk is ± 100 meter stuk gegooid, daar stroomt het water binnen. Wel is er voor de Westkapellenaren een onuitsprekelijk offer voor gebracht, ik denk aan de mensenlevens. Ze schuilden in de kelders en in de molen voor de bommen en zijn of onder 't puin of verdronken in de ondergelopen kelders en konden niet naar buiten om hulp. Wat moet dat een toestand zijn geweest. Als het goed is moet alles onder 't water en zo vlug mogelijk. Dan smeren de Duitsers 'm misschien. Maar ze staan nu op scherp en kunnen nog veel uitrichten. Misschien is het dan wel snel voorbij. Zo kan het niet blijven.

5 Oct '44

Gister [...] heeft het opperbevel v/d Duitse weermacht het in z'n hoofd gehaald dat alle mannen van 15-60, zich om 1 u moesten melden op 't gemeentehuis om een dijk te gaan leggen voor Meliskerke om het water tegen te houden. Dat moet natuurlijk niet. Er was dan ook niet één man om zich te melden. Hoe zou dat aflopen?

6 Oct. '44

Ook deze dag is niet zonder spanningen voorbij gegaan. Deze middag een 2de oproep maar ook laatste, anders wordt het als sabotage beschouwd. En nog kwam niemand. Maar van de Voedselvoorziening of brandweer of luchtbescherming mocht men om een vrijstelling komen. Deze moesten afgestempeld worden door de Duitse Ortscommandant. Er waren ± 50 man. Toen ze daar stonden te wachten kwam er een vrachtauto en laadde hen allen in en bracht hen naar Meliskerke waar ze zonder pardon aan een dijk moesten beginnen te graven. Hoe liep het af met de mannen die niet gekomen waren? Niet zo goed. Overal op de hoeken van de straat werden 2 posten gezet en iedere man die op straat liep werd meegepikt. Met z'n tienen liepen ze van de Sicherheits Politie huis aan huis waar of de mannen waren, het was een ware

opschudding. Ze keken oppervlakkig in de kamers en schuurtjes. Wanneer ze er een [...] vonden moest die mee in de auto en werden ze naar Middelburg gebracht. Akelig vervelend was dat maar wel te begrijpen. Ze hebben de macht nog.

Onze jongens komen nu niet meer thuis ze blijven bij Oom Joost in de Waterhoek. Vader en Mhr Bijleveld, onze buren, durven niet meer in huis te slapen en slapen in de schuur achter 't hooi. Daar liggen ook onze fietsen verstopt. Wat zal de dag van morgen brengen? [...]

Dwangarbeid voor Nederlandse gevangenen, Koudekerke, oktober 1944. (ZB, Beeldbank Zeeland, foto M. Terwoert)

Zat 7 Oct '44

Zaterdag hebben we weer een bombardement overleefd. Nu was het doel de Nollendijk (bij Vlissingen) en bij Rittem. Een uur lang kwamen de bommenwerpers van over de duinen, en ontladen hun last en vlogen ongestoord onder veel afweergeschut weer terug. Wat was de uitwerking? Dat hoorden we vlug. In de Nollendijk is een groot gat [...] gegooid en het water stroomt dan ook nu van die kant Walcheren binnen. Ook bij Rittem is de dijk stuk gegooid en komt het water binnen. Wat zal dit teweeg brengen? Het ergste is nu wel te vrezen, al moeten we bedenken dat dit moet gebeuren om bevrijd te worden. Al spoedig hoorden we dat het water al bij Jan de Buck (die woont eind Vlissingseweg) en aan Pauwenburg en ook langs de duinen dichter bij komt. We gingen met een bezwaard hart naar bed, hopende dat ons de morgen weer wat licht zal brengen. [...]

Zon 15 Oct '44

Weer Zondag en weer een veelbewogen dag. Niet veel is er aan gedacht dat het Zondag was tot vanavond Mr Bijleveld ons weer een preek voorgelezen heeft over Nicodemus hoe hij van een nachtdiscipel een dagdiscipel werd. Het is heerlijk als je na zo'n drukke spannende dag nog zo met elkaar enkele uren door mag brengen. Dan voel je weer meer dan ooit wat het betekent de belofte te hebben dat er Een is die voor je zorgt, wat er mocht gebeuren.

Deze dag begon om kwart voor vier. Toen we gewekt werden door een Duitser die ons verklaarde dat het wasser dicht bij was. Wij namen dit aan, kleden ons vlug en zouden eens gaan zien. Maar tot onze grote schrik hoefden we niet ver te lopen, het stond al tussen de bakkeet en het varkenshok. Het was erg donker, verder alles wat men zag water, met er boven een pinkelende sterrenhemel. Het kwam op en stond weldra tot aan de stoep voor de deur. Alles dreef, kisten met flessen kwamen van achter aangedreven; we moesten tot onze knieën erdoor. Onze eerste gedachte was het vee. De varkjes in het hok op 't weitje. Martinus [= jongste broer auteur] er heen, z'n laarzen liepen vol en de varkjes stonden met hun snuitjes boven 't water te proesten. Ze zijn gelukkig gered. Wij hebben direct alle tonnen, vaten, bussen, emmers, kannen en pannen bij elkaar gezocht en vol met regenwater (uit de regenbak) naar zolder gebracht. Wat was dat een konsternatie. Van Jannes Lutein [= overburen] kwamen ze ook helpen. Vader en de jongens hadden meer als werk om alles op 't hof zoveel mogelijk nog in veiligheid te brengen. We waren allen nogal kalm maar niemand wist hoe hoog het dreigende water zou komen. Tot we om half zes zagen dat het aan het afzakken ging. Toen werd het ook zachtjes aan licht. Wel drie keer waren ze wezen waarschuwen om te verduisteren. Toen alles een beetje op orde was en het wat afzakte zijn we eerst gaan eten, daarna naar de wei. Het ging goed (alles droog) tot we in de weg kwamen, een honderd meter van de bunker, dus ook van de tankval af, alles blank. We deden onze kousen af en zijn zo tot onze knieën er doorheen geplast. Terug weer zo.

Verder zijn we de gehele dag druk bezig geweest om alles voor het water te vrijwaren. Het water dat op de middag weer in geen velden of wegen te zien was kwam van 4 tot 6 uur weer voor de deur. Je kunt het bijna niet geloven hoe snel dat gaat. Nu is het morgenochtend om half 6 weer vloed. Vanavond zijn we weer door het water naar de wei gewaad. Alles was daar in de bunkers in rep en roer. Ze gingen verhuizen. Toen we terug kwamen hebben we een hele poos moeten wachten, in de stromende regen, op een wagen met 2 paarden voorgespannen, daar het paard niet verder wou door het water. Ondertussen was het al bijna helemaal donker geworden. Tenslotte ging het toch en wij stevenden op ons blote voeten huiswaarts. Hier heeft het water dus zijn doel bereikt. Want de bunkers staan onder water en de Duitsers smeren 'm er uit.

In de wei van de koeien stond het water ook heel hoog. 2/3 van de wei is plas, dus de koeien zullen wel niet meer lang buiten lopen. Maar wat dan. Op stal halen? Als het water eens erg hoog komt zullen ze het dan droog houden. Vader

en de jongens hebben vanmiddag de dorsvloer opgehoogd. Als het dan wezen moet, kan daar nog wat op. Ze hebben ook een gat in de muur op zolder geslagen, nu kunnen we zo van huis in de schuur. Van alles wat eten was op ’t dilt [= de zolder boven de koeiestal] en de tas en op zolder. Deze week zal het springvloed zijn. Zal het water hoog komen? Niemand weet het. Ach, als men er op doordenkt. Wat zal er van ons schone Walcheren overblijven? Overal waar men hoort en ziet water water water. Ja zo moet het toch goed zijn. Dikwijls denkt men wel eens, moeten wij nu onze bevrijding zo duur betalen. Maar als we dan zien dat we tot heden nog allen bij elkaar zijn. En dat dat in zo heel vele gezinnen niet meer zo is, mogen we niet anders dan danken voor de vooruitzichten die we nog mogen hebben. Wanneer je die wil zien dan blinken ze toch nog boven alles uit. [...]

Aanlegsteiger in Koudekerke tijdens inundatie, 1944. (ZB, Beeldbank Zeeland)

Zat 21 Oct '44

Zaterdag 21 Oct deed ons met ontsteltenis horen dat D. Simonse, die om zijn vee ging uit de Waterhoek, van het vlot geslagen is en verdronken, dus het eerste slachtoffer van het water. Tot heden is hij nog niet gevonden. Hij heeft vrouw met 1 kindje. [...]

Zondag 29 Oct '44

Ik zit hier op zolder, dat is onze woon-, slaap- en eetkamer te schrijven onder het zwaar geronk van de grote viermotorige bommenwerpers, die waarschijnlijk hun lading aan de kust (duinen) tussen Zoutelande en hier ontladen, alles schudt

en drilt. Ik ben zo juist naar kerk geweest [...] Men leeft deze dagen bij het uur .[...] De mannen [...] moeten een dijk leggen rond het hoge gedeelte van 't dorp, dit moet zo vlug mogelijk gebeuren omdat het deze week weer springvloed is. Men zegt dat 2 Nov. het water 't hoogst zal zijn. Dit hangt natuurlijk veel van het weer af, de laatste dagen heeft het nogal zacht mistig weer geweest. Nu is het helder, met een frisse wind. De vorige keer toen het springvloed was, heeft het water ± een 70 cm voor de deur gestaan, in de schuur tot over de knieën. 's Woensdags (Donderdags was het springvloed) hebben we geslacht, we zagen geen kans meer het varken boven water te houden. We hadden het hok opgehoogd met musters [= takkebossen van knotwilgen om de open haard in de bakkeet mee aan te maken]. Het fietsenkot was weer droog en toen hebben we hem daar geslacht alles vliegensvlug want !!!!! om 3 u kwam het water weer en dan..... moest alles aan de kant zijn. Dat was telkens weer een spanning, dan zag je de sloot opkomen en 5 min later stond het al voor de deur. Alles wat los is of weg kon drijven moest binnen gehaald worden anders gaat het met de stroom mee. [...]

Waterstand in Koudekerke tijdens inundatie, 1944. (ZB, Beeldbank Zeeland)

Bevrijding

Woens 1 Nov '44

Granaat door dak van graanzolder waar Keetje en Floor wonen. P. de Buck is zelf met vee naar Grijpskerke gevlucht, z'n huis zit nu vol met mensen uit de duinstreek.

Water was hoog (in de kamer 25 cm, op de voorvloer 50 cm en buiten 70 cm); op de weg tot boven de knieën; het stond tot Louw Vos. De kom van het dorp was droog. De jongens gaan per vlot of kano.

In de schuur op verhoging staan nog: 3 koeien, 3 jonge beesten, 2 kleine kalfjes, 2 schapen, 1 geit. Gisteren is een stier geleverd voor vlees op 't dorp. Trui 't paard staat bij ons op stal, Fanny 't jonge paard bij Buurman. 1 varken en 2 kleine zijn nog bij ons.

't Dorp (de kom) zit propvol.

Deze week geen boterbon. In 't begin kregen we 1/2 p boter in 14 dg. pp., toen 1/2 p half boter, half marg.[...] toen enkel vet en nu niets. Dat is mager maar misschien niet meer voor lang. Deze 14 dg. in plaats van 1 kg suiker 125 gr pp. Geen gort of havermout, stroop. Daarvoor in de plaats 1 p peulvruchten. Koekjes zijn er al lang niet meer. 't Brood is nu beter, alleen krop (bruin), want er kan geen regeringsmeel aangevoerd worden. Bode Cijvat voer steeds met boot naar Middelburg maar dat is nu te gevaarlijk. Soms schieten jagers (vliegtuigjes), er zijn al enkele mensen gewond hierdoor. Een rij huizen aan de Vlissingseweg is beschoten, eerst met bommen. Alles ligt in puin van Zuidbeek tot de grenspaal. De Duitsers waren er al verdwenen, dus hoefde dit niet. Er zijn doden en gewonden te betreuren.

Don 2 Nov

P. de Herder en vrouw begraven. Ds. Hey leidde de begrafenis.

Vrijdag 3 Nov.

Erge nacht. Om 11 u met kleren aan in bed. Om 12u komt een granaat terecht in huis vlakbij van Jasper Janse. Een scherf vliegt daarvan bij ons in 't dak door een heel dikke rol matten in het pluimkussen, waar Moeders hoofd op lag in bed. Haar schouder was nog geraakt. Het mag een wonder heten.

In het huis van JJ. 2 mensen dood, een Moeder en schoonzoon. Een zoon, dochter en 3 kinderen lichtgewond.

Om 4 u even stil. Toen een granaat in het huis van Loeff wat vol zat met kogels enz. [Het huis van de notaris was door de Duitsers gevorderd en werd als munitiedepot gebruikt]. Die hebben tot 1/2 7 u. ontploffingen veroorzaakt. Dit hoorden we later. We waren vanuit Oostende beschoten. Een boodschap [zou moeten uitgaan naar] de Tommy in Westkapelle dat het zo niet moest. We waren zowat bevrijd; er zat niet één Duitser meer die vechten zou.

De verwoeste villa 'De Brouwerij' van de familie Loeff, 1944. (ZB, Beeldbank Zeeland, schenking mevr. Loeff)

Zat 4 Nov.

De dokter is voor Moeders schouder geweest. Die is helemaal blauw en stijf en dik. 't Zal wel enkele maanden kunnen duren eer die beter is. De Tommies vechten nog in Dishoek. In Vlis. staat de vlag op de toren. Onze vlag ligt plat op consistorie. Morgen kunnen ze hier zijn, er zijn al mensen naar de duinen gaan kijken naar de Tommy. We houden ons hart vast voor Middelburg. Dat zit propvol.

Zondag 5 Nov.

De jongens gaan te paard naar de Dishoek.

Dinsdag 7 Nov. '44

Walcheren bevrijd